

Litteraturöversikt för Religionskunskap A/Religionskunskap 1 i gymnasieskolan

Bakgrund

Ämnet religionskunskap handlade från början om att "dana kristna samhällsmedborgare" (Skolverket 2007) men har senare utvecklats till ett samhällsorienterande ämne som ska ge en objektiv bild av olika religioner och livsåskådningar (Skolverket 2007). Religionskunskap A/Religionskunskap 1 är i dag en kärnämneskurs på 50 p i gymnasieskolan som vanligtvis ges under senare delen av utbildningen. Det är en kort kurs som ska täcka ett stort kunskapsområde. I Gy 11¹ är religionskunskap ett av de gymnasiegemensamma ämnena och kommer att, liksom idag, läsas av samtliga gymnasieelever på både studie- och yrkesförberedande program.

Religionsämnet omfattar också områden och frågor som blir aktuella och får allt större betydelse i dagens mångkulturella samhälle. Två parallella förändringsprocesser pågår i samhället som har med religion att göra; ökad sekularisering respektive att religion i allt högre grad fungerar som en kulturmarkör (Sjöborg 2008). Undervisningen i Religionskunskap A/Religionskunskap 1 har en central betydelse när det gäller att till eleverna förmedla samhällets grundläggande värderingar innan de lämnar skolan för att fortsätta in i yrkeslivet och/eller till vidare studier.

Betygsresultaten i Religionskunskap A/Religionskunskap 1 är bland de lägsta för både de nationella programmen på kommunala skolor och för utbildning vid fristående skolor; 94,9 procent. Bland kärnämnen är det bara svenska som andraspråk som har lägre resultat.

Styrdokument som är direkt relaterade till Religionskunskap A/Religionskunskap 1 är läroplansmål, de nuvarande kursmålen och de kommande ämnesmålen i och med det nya förslaget till ämnesplan samt program mål/examensmål.² Utöver detta har även FN's konventioner om mänskliga rättigheter och konventionen om barns rättigheter,

¹ Gymnasieskolan kommer under hösten 2011 att genomgå stora förändringar för de elever som påbörjar sin gymnasieutbildning då men de som tidigare påbörjat sin gymnasieutbildning kommer att gå färdigt enligt det som gällde då de började sin utbildning.

² Skolbesöken i kvalitetsgranskningsprojektet är planerade att äga rum under höstterminen 2011. Den nya skollagen (2009/10:165) och nya ämnesplaner tillämpas då för de elever som börjar i gymnasieskolan 2011. För de elever som redan påbörjat sitt gymnasieprogram gäller fortfarande 1985 års skollag samt nuvarande kursplaner.

samt OSCE:s riktlinjer för religionsundervisning, betydelse för ämnets innehåll och utformning.

Läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94)

I läroplanen för de frivilliga skolformerna, Lpf 94 anges några områden som även är utgångspunkter i kursplan och kommande ämnesplan för religionskunskapsämnet. I avsnitt 1.1 *Grundläggande värden* anges att skolan har en viktig uppgift att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Vidare anges att de värden som skolan ska gestalta och förmedla ska överensstämma med kristen tradition och västerländsk humanism och att detta sker genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande. Det anges även att undervisningen i skolan ska vara icke-konfessionell och att det är "skolans uppgift att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet".

Vidare anges i kapitel 1.2 *Kunskap och lärande* att det i skolan ska finnas en aktiv diskussion om kunskapsbegreppet och vilken kunskap som är viktig i olika tider. Några av de mål att sträva mot som anges i Lpf 94 har en direkt koppling till ämnet religionskunskap, exempelvis att eleven ska ha

- god insikt i centrala delar av det svenska, nordiska och västerländska kulturarvet,
- kunskaper om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia.

Det kommer att presenteras en ny läroplan för gymnasieskolan under våren. Dock skriver regeringen i propositionen "Enligt regeringens mening bör skolans värdegrund och uppdrag kvarstå oförändrat i de samlade läroplanerna. Utredningens direktiv har inte omfattat förslag till förändringar av den del i nuvarande läroplan som utgörs av skolans värdegrund och uppdrag" (Riksdagen 2010).

Att undervisningen är icke-konfessionell har införts i 2010 års skollag (Skollag 2010:800, 1 kap. §§ 6-7) och gäller då både skolor som drivs av offentlig huvudman samt fristående skolor. Det finns dock möjlighet för fristående skolor att ha en konfessionell inriktning men då ska deltagandet i de konfessionella inslagen vara frivilligt.

Kursplaner/Ämnesplaner

Vid en översiktlig jämförelse mellan kursplanen för Religionskunskap A/Religionskunskap 1 (Skolverket 2000) och det förslag till ämnesplan (Skolverket 2010) som ännu inte har beslutats framgår att ämnet även fortsättningsvis kommer att handla om olika religioner, livsåskådning och etik. I kursplanen anges att eleven ska kunna "beskriva", "känna till", "kunna" och "förstå" medan det i ämnesplanen uttrycks att eleven ska kunna "redogöra", "beskriva", "ge exempel" och "resonera". Några kunskapskvaliteter som "att beskriva" återkommer men man ser i den nya ämnesplanen en förskjutning mot reflektion och resonemang.

I den nya beslutade ämnesplanen lyfts kunskapskvaliteterna "kunskap om..." och "förmåga att". Ämnets syfte beskrivs vara "att eleverna breddar, fördjupar och utvecklar kunskaper om religioner, livsåskådning och etiska förhållningssätt och olika tolkningar när det gäller dessa." Ämnesinnehållet i den nuvarande kursplanen handlar om

- kristendomen och andra världsreligioner,
- livsåskådning,
- etik och moral samt
- samhällets grundläggande värden.

I ämnesplan är innehållet

- världsreligionerna,
- livsåskådningar,
- relationen mellan religion och vetenskap,
- etiska modeller samt
- dygdeetiska och moraliska föreställningar.

De övergripande temana finns alltså kvar i ämnesplanen även om vissa förtydliganden och nedtoningar görs. Den beslutade ämnesplanen antas i början av 2011.

Internationella konventioner

Barnkonventionens skrivningar om religionsfrihet för barn kan också relateras till ämnet religionskunskap. I artikel 14 regleras barns rätt till religion, vilken är en absolut rättighet. I artikel 18 i Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter formuleras utförligare vad denna rättighet innebär. Där lyfts det fram både rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet men också rätt att bekänna sig till och utöva religion offentligt.

När det gäller barns skolgång och religionsfrihet ska den obligatoriska utbildningen garantera religionsfrihet. Kommittén för mänskliga rättigheter anser att det i enlighet med artikel 18 är tillåtet med skolundervisning i ämnet allmän religions- och etikhistoria om den genomförs på ett neutralt och objektiva sätt. I barnkonventionen krävs dock att undervisningen i religion och etik granskas för att säkerställa respekten för barnets religionsfrihet (Handbok om barnkonventionen 2008).

Kunskapsläget

Skolinspektionens erfarenheter

Tillsyn/kvalitetsgranskning

Skolinspektionens regelbundna tillsyn under 2010 indikerar att skolors arbete med implementeringen av värdegrunden kan vara problematiskt. Denna implementering innebär att skolan ska arbeta aktivt och medvetet för att påverka och stimulera alla elever så att de omfattar samhällets värdegrund. Därigenom främjas elevernas förmåga

till inlevelse och förståelse för sin omgivning och andra människor. Detta ingår också i kursplanen/ämnesplanen för Religionskunskap A/Religionskunskap 1.³

Samhällskunskap A i gymnasieskolan har granskats av Skolinspektionen. Det är det enda samhällsorienterande ämnet i gymnasieskolan som hittills granskats. I denna granskning problematiseras bland annat lärarnas anpassning av kursen till det program eleverna går på. Granskningen är ännu inte avslutad men ett preliminärt resultat är att Samhällskunskap A på de granskade yrkesförberedande programmen till stor del blir en kurs där undervisningen syftar till att eleverna ska prestera betyget Godkänt (G) och inte att de ska nå de högre betygsstegen.

En granskning har också genomförts av Svenska A och B på fyra yrkesförberedande program i gymnasieskolan. Även denna granskning visar att undervisningen inte i tillräcklig omfattning anpassas till elevernas studieinriktning. Exempel på hur kurserna Svenska A och B kan kopplas till karaktärsämneskurserna är genom att den litteratur och annan text som används relaterar till karaktärsämnena.

Anmälningssärende

Det enda anmälningssärende som gäller religionskunskap på gymnasieskolan som har inkommit till Skolinspektionen är en anmälan mot Täby kommun gällande Täby församlings deltagande i undervisningen i de kommunala grundskolorna och i gymnasieskolan.⁴ I beslutet anges att det inte finns något hinder för detta deltagande om inslagen är förenliga med målen för ämnet, att deltagandet inte utformas så att eleverna utsätts för påverkan att tillägna sig en viss trosuppfattning, samt att undervisning där deltagande förekommer uppfyller kraven på saklighet, allsidighet och att den är icke-konfessionell. Vidare förs fram att skolorna särskilt aktivt bör sträva efter att belysa olika trosinriktningar och livsåskådningar för att värna om allsidigheten.

Resultat från utredningar och utvärderingar

Det finns en hel del utredningar och utvärderingar som gäller ungdomar och religion. I litteraturöversikten görs en avgränsning mot skola och religionsundervisning men fortfarande med det vidare perspektivet som bakgrund.

Resultatet från en utvärdering) gällande bland annat religionskunskap i grundskolan (Skolverket 2004) ger en bakgrund till elevernas kunskaper och förväntningar när de börjar kursen i gymnasieskolan. Utvärderingen visar att när det gäller kunskaper om religioner och livsåskådningar kan brister ses i elevernas kunskaper utanför den egna erfarenhetsvärlden. Det finns brister i elevernas förhållningssätt gentemot, för dem, obekanta/nya kulturyttringar och livsstilar. Undersökningen visar dock att elevernas

³ Exempelvis regelbunden tillsyn av John Bauerymnasiet i Karlskrona 2010-11-04 (Dnr 44-2010:2455)

⁴ Beslut 2010-01-25 (Dnr 41-2009:2150)

etiska medvetenhet är stark. Emellertid indikerar undersökningen en viss förskjutning mot ett ökat antal ställningstaganden till förmån för egen vinning i jämförelse med elevernas svar på samma uppgifter vid en utvärdering som genomfördes 1992.

En mer aktuell undersökning har genomförts av Forum för levande historia (2010). Undersökningen fokuserar gymnasieungdomars attityder till olika grupper och organisationer i samhället som arbetar mot fördomar, diskriminering och andra former av negativ särbehandling. Undersökningen visar att det som framkom i Skolverkets nationella utvärdering 2004 gällande elevernas uppfattningar inte har förändrats. I den aktuella undersökningen framkommer att ungefär en fjärdedel av eleverna uttrycker antisemitiska eller islamofobiska värderingar, men att dessa värderingar fördelas olika i olika grupper. Pojkar uttrycker i större utsträckning sådana värderingar än vad flickor gör. I undersökningen lyfts skolans ansvar att förmedla kunskap bland annat om mänskliga rättigheter, nationella minoriteter och världsreligioner. Det inte minst då resultaten visar på en skillnad i attityder mellan skolor. Förekomsten av de undersökta fördomarna är större på de yrkesförberedande programmen än på studieförberedande program. Vidare är andelen elever med toleranta attityder större i skolor där det är lugnt i klassen på lektionerna och där lärarna uppmuntrar dem till kritiskt tänkande, än i skolor där miljön präglas av grova tillmälen och där mobbning förekommer. I en rapport från Skolverket redovisas en undersökning om hur olika religioner presenterats i skolans läromedel. Speciellt intressant är att bilden av islam i läroböckerna har förändrats sett i ett historiskt perspektiv och att massmedia har ett ökat inflytande på läroböckernas presentationer. I ett historiskt perspektiv konstateras en betydande divergens mellan läroplansmål och läroboksinnehåll, en diskrepans som dock minskat betydligt vad gäller islam, men fortfarande är betydande när det gäller hinduismen (Härenstam 2006, Skolverket 2006).

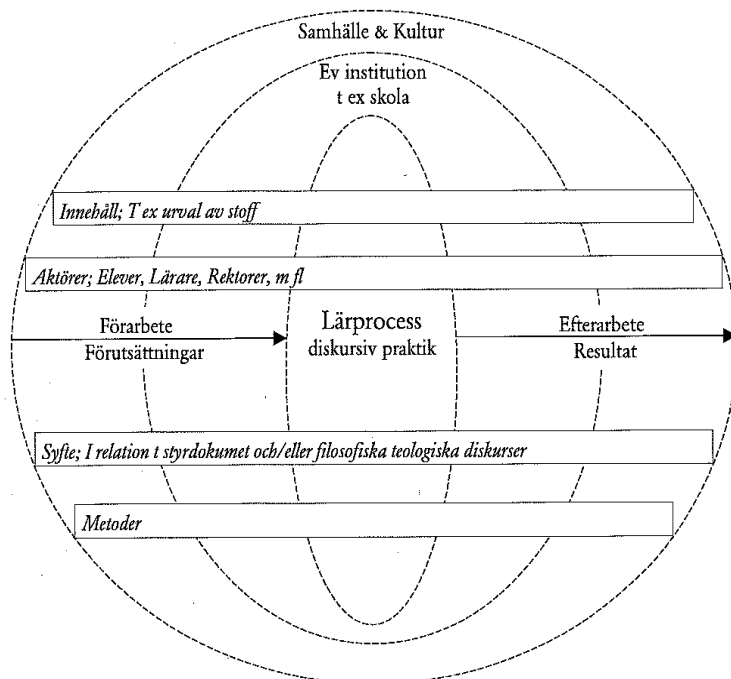
I ett stödmaterial gällande religionskunskap från Skolverket (2007) framkommer att många gymnasielärare upplever att elevernas förkunskaper inom ämnet är bristfälliga. En möjlig förklaring till detta menar man kan vara att kursen ofta placeras i tredje årskursen och att det då är två år sedan eleverna senast läste religionskunskap. Detta innebär att eleverna har ett behov av repetition samtidigt som det finns ett krav på fördjupning i kursen.

Resultat från forskning

Forskningsfältet kan delas in i två områden; teologisk/religionsvetenskaplig respektive en pedagogiskt orienterad inriktning. Det har också utvecklats ett tredje område där forskningen inriktats mot elevernas förutsättningar för att utveckla en existentiell förståelse av traditioner inom livsåskådningsområdet.

Det är således ett brett forskningsfält som berör bland annat läroplansutveckling och läroplansteori, kurs- och ämnesutveckling, kunskapsurval, läromedel, undervisningsprocesser, elev- och lärarperspektiv.

Osbeck (2006) har beskrivit forskningsområdet genom en bild som också fångar den komplexitet och mångfald som finns inom området och i ämnet religionskunskap.

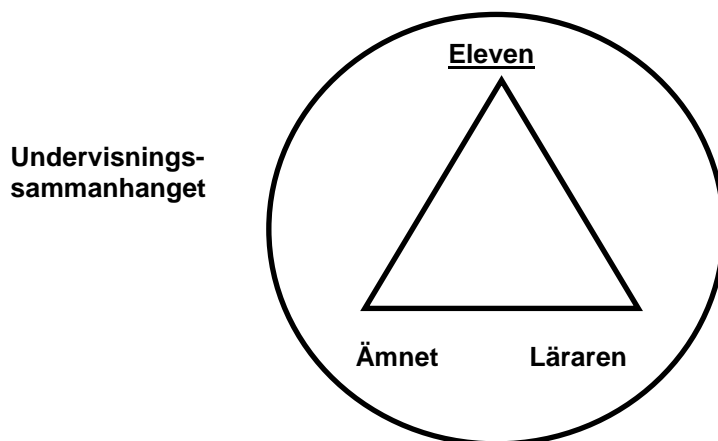

Figur 1. Schematisk beskrivning över det religionsdidaktiska forskningsfältet med avseende på läroprocessens kontextualisering, sekvensering och centrala komponenter.

Osbeck (2006)

Ett annat sätt att förstå och avgränsa det mest problematiska inom granskningsområdet är att utgå från den didaktiska triangeln (se t ex Uljens, 1997; Kroksmark, 1989, se även Skolinspektionen 2011⁵). Triangeln visualiserar undervisningssituationen där läraren, eleven och ämnet utgör noderna i triangeln. Triangeln kan dessutom placeras i en cirkel för att påvisa att undervisning alltid sker i en kontext och påverkas av olika faktorer i detta sammanhang.

⁵ Kommande forskningsöversikt om undervisning och lärande med fokus på framgångsfaktorer sammanställd av Daniel Sundberg och Jan Håkansson, Linnéuniversitetet.

Eleven – Elever har olika erfarenheter av religion i sina familjer och i det samhälle de lever i och ska fostras i enlighet med samhällets grundläggande värderingar.

Ämnet – Religionsämnet står inför förändring och anpassning i förhållande till ett samhälle präglad av mångfald och globalisering. Innehållet i ämnet/kursen bestäms av kursplaner/ämnepplaner, läroplansmål och program mål/examensmål.

Läraren – Läraren organiserar och leder undervisningen. Det är läraren som påverkar hur delaktiga eleverna är, vilka läromedel som ska användas och som gör kunskapsurvalet. Läraren är dessutom ansvarig för att det ska finnas tillräckligt underlag för betygssättning.

Undervisningens sammanhang – Eftersom Religionskunskap A/Religionskunskap 1 är ett kärnämne finns kursen inom alla program i samtliga gymnasieskolor.

En avgränsning i de forskningsresultat som presenteras i litteraturöversikten görs med elevperspektivet i fokus och elevens rätt till god och likvärdig utbildning i enlighet med gällande styrdokument.

Religionskunskap i skolan

Jönsson och Liljefors Persson (2006) har studerat resultatet från undersökningen NU03 (Skolverket 2004; Skolverket 2005) med speciellt intresse på elevprovet i religionskunskap. I provet finns frågor som forskarna valt att gruppera som livsfrågor, kunskapsfrågor och etik i årskurs 9. Undersökningen visade att eleverna har ett stort

intresse för de kunskapsområden som finns inom religionskunskap (fördjupad kunskap om religioner, livsåskådning samt etiska förhållningssätt). Eleverna fick i undersökningen NU03 göra ett prov som utgick ifrån kursplanen för religion i årskurs 9. Resultatet av detta prov visade att det finns brister i elevernas kunskaper om religion. Framför allt indikerar resultaten att eleverna har begränsade kunskaper om religioner och att de har svårigheter när det gäller förståelse av den existentiella innebörden i religiösa traditioner och religiösa texter. Elevernas svar på etikuppgiften handlade om att ta ställning till olika etiska valsituationer. Det visade sig att 90 procent av eleverna behärskade denna uppgift. Resultatet visade också att eleverna som regel hade ett uttalat etiskt tänkande när de ställdes inför denna typ av uppgift. Sammanfattningsvis visade den elevenkät som också använts i undersökningen för att ta reda på elevernas syn på religionskunskapsämnet att eleverna både har ett behov av och önskemål om att få arbeta med livsfrågor, kulturmötesfrågor och frågor om samhällsförändring samt frågor om rätt och orätt. Elevernas önskemål är samstämmigt med både religionskunskapsämnets kursplan och läroplanens riktlinjer men inte med undervisningens innehåll enligt undersökningen.

I det pågående forskningsprojektet "Tystnad, konflikt eller exotism?" (Sjöborg, Vetenskapsrådet dnr 2007-8139) handlar om hur elever och lärare i gymnasieskolan ser på religionsämnet. Forskningsprojektets preliminära resultat indikerar att religionsämnet står inför en omprövning och stora utmaningar som grundas i samhällets sekularisering och att det mångkulturella samhället både innebär nya krav och möjligheter för ämnet.

Gustavsson och Larsson (2004) har identifierat några faktorer som de menar kan vara avgörande för om dagens och framtidens undervisning i ämnet religionskunskap blir framgångsrik utifrån skolans demokrati- och kunskapsuppdrag. Dessa faktorer sätter eleverna i fokus och handlar om undervisningens utformning och lärarnas ansvar att:

- vara välinformerade om det pluralistiska, multikulturella och religiösa samhället,
- vara goda lyssnare till de unga,
- utforma ett innehåll som på ett fruktbart sätt ger plats för olika religiösa och kulturella traditioner, livsåskådning och etik samtidigt som elevernas livserfarenhet beaktas.

Kunskap om religion

Enligt Jackson (1997) har religionsundervisningen utvecklats från att vara en indoktrinerande undervisning *i* religion till en neutral undervisning *om* religion. Jackson menar vidare att undervisningen *i* religion kännetecknas av en önskan om att föra in människor i en religiös gemenskap medan det i undervisning *om* religion handlar om att objektivt förmedla kunskap. Jackson menar att det också finns ett tredje alternativ när det gäller religionsundervisningen och det är att lära *av* religion. Det innebär att eleverna i undervisningen inbjuds till en dialog med "den andra" och att det därigenom eventuellt också finns en möjlighet att komma till insikt om vem man

själv är och står för eller åtminstone att få syn på och formulera och omformulera sitt eget förhållningssätt.

Furenhed (2000) beskriver att *lära om* innebär att eleven skaffar faktakunskaper om religioner. Det finns en risk att religionerna på detta sätt framstår som främmande och exotiska vilket innebär att det kan vara svårt att göra undervisningen intressant och spännande eftersom eleverna kan uppleva att innehållet inte angår dem. Att *lära av* religioner handlar om att lyfta fram elevernas egna tankar och värderingar som belyses, kompletteras eller utmanas i mötet med alternativa livstolkningar. Furenhed (2000) lyfter fram att religionsundervisning bör präglas av respekt för

- meningssökande, kunskapsörst och behov av utveckling,
- livserfarenhet och insikt,
- behov att kommunicera och rätt att vara tysta.

Läroböcker

Otterbeck (2004) har gjort en granskning av beskrivningarna av islam i sju läroböcker i religionsämnet för gymnasieskolan publicerade 1997-2000. Undersökningen visar att flera av dessa har enkla fel i texterna om islam, allt från felaktiga årtalsuppgifter till felaktigt återgivna rituella begrepp. Texterna tenderar också att sakna genusmedvetenhet genom att utgå från det manliga och exkludera det kvinnliga. Urvalet i läroböckerna kan vara baserat på ett tendentiöst urval som Otterbeck menar kan skapa ett särskiljande mellan "vi" och "dom", där "vi" framställs som förnuftiga och humana till skillnad från "dom".

Dahlin (2006) har i sin forskning tagit utgångspunkt i religionsläroböcker i grundskola och gymnasieskola sedan 1970-talets början och framåt. Framför allt har han studerat hur etniska religioner presenteras. Studien visar att det finns stor variation mellan hur religionerna behandlas i läroböckerna. I en lärobok beskrevs inte etniska religioner alls, i några andra får de "en missgynnsam behandling medan ytterligare andra beskriver visat dessa på ett mer tillfredställande sätt." (Dahlin 2006 s 52). Dahlin visar också att det saknas en genusmedvetenhet i de läroböcker som studerats.

I en rapport från Skolverket (2006) redovisas en granskning av tre läroböcker som används i Religionskunskap A/Religionskunskap 1. En av dessa läroböcker fokuserar enligt rapporten främst yttre seder och traditioner i olika religioner på bekostnad av det filosofiska innehållet. Man menar också att den ofta summariska informationen gör det svårt att urskilja enskilda religioner som bidragsgivare till den värdegrund som i dag i hög grad präglar det svenska samhället.

It

Ett relativt nytt forskningsområde är religion på internet. Det är främst unga människor som använder detta sätt att närma sig religionen. Svanberg (2005) lyfter fram att kristen och muslimsk religiositet tar sig liknande uttryck här. På internet erbjuds de unga ofta en annan religiositet än den de möter hos sina föräldrar. Bundenheten till traditionella

auktoriteter och religiösa institutioner har också börjat minska i de yngre generationerna enligt Svanberg. Samtidigt sprids en mängd politisk propaganda inom det religiösa området via internet. Det är skolans uppgift att lära barn och ungdomar att förhålla sig även till denna information.

Livsåskådning

Livsfrågorna som kursinnehåll i religionskunskap introducerades i läroplanen från 1969 och i anvisningarna då angavs att det handlade om liv och död, ansvar och skuld, lidande och medmänsklighet, rädsla och trygghet, ensam och gemenskap (Gunnarsson 2010). Den nuvarande formuleringen i kursplanen lyder "För att kunna bygga upp en egen livsåskådning behöver eleverna öva sig i att bearbeta egna livsfrågor" (Lpo 94). I förslaget till ämnesplan (Skolverket 2010) handlar det om att eleven ska kunna beskriva uttryck från olika världsreligioner och hur livsåskådningar uttrycks i Sverige och omvärlden samt att eleven kan ge exempel på hur identitet kan skapas i relation till religion och livsåskådning.⁶ Begreppet livsfrågor som fanns med tidigare finns således inte kvar (Gunnarsson 2010).

Falkevall (2010) har i sin forskning undersökt livsfrågornas betydelse i religionskunskapsundervisningen i grundskola och gymnasieskola utifrån 13 intervjuer med lärarutbildare samt genom att analysera kursplaner. En av de slutsatser som dras är att det i det mångkulturella samhället kan vara svårt att hitta gemensamma utgångspunkter bland eleverna för diskussioner. Undervisningsmodellerna strävar ofta mot jämförelser och då menar Falkevall att det då måste problematiseras på vems/vilkas villkor problematiseringen görs. Det är viktigt att lärarna är medvetna om att det finns olika erfarenheter bland eleverna. Man kan också fråga sig om det måste vara det gemensamma som är utgångspunkt, om inte också olikhet kan vara det (jfr SOU 2004:33).

Etik

Etik och etiska diskussioner är ett område som omfattas av kurs/ämnesplanerna och som enligt forskare har en stark tradition i skolan (Hedin 2001a). Under 1800-talet lärde skolan ut en dygdeetik som ansågs vara grundad på Luthers tolkning av kristendomen. Elever skulle lära sig att vara lydiga, tacksamma, skötsamma, arbetsamma och allmänt anständiga, men framför allt sexuellt anständiga. Under 1920-talet ifrågasattes skolans rätt att påverka elevernas moral. Skolan skulle undervisa om moral men inte i moral, hävdade dåtidens liberaler och en del socialister. Under 1970-talet återkom etiken på dagordningen. Under 1980-talet komplicerades denna fråga genom mötet med andra kulturer. Vilka ideal ska läras ut om man ska skapa ett fungerande samhälle samtidigt som man visar "förståelse och medmänsklighet"? Hedin (2001a) menar att alla grupper skall ha rätt till sin egen tradition så länge den inte kommer i konflikt med de krav som

⁶ Begreppet livsåskådning används som övergripande benämning för både religiös och icke-religiös livsåskådning.

samlevnaden i samhället ställer. Etik skapar identitet, men om identiteten vidmakthålls genom en etik som skapar problem måste delar av identiteten offras. Hedin lyfter vidare fram att det är väsentligt att etikundervisningen har en stark kunskapsbas och inte bara hamnar i ett "allmänt tyckande" (Hedin 2001a).

Torstensson-Ed (2003) diskuterar i en rapport religionsämnets betydelse för skolans vardagsetik och refererar till Hallgren (2003) som menar att skolan kan fungera som en andlig mötesplats där barns andliga och känslomässiga utveckling främjas inom en undervisning som är frikopplad från specifik religionstillhörighet.

Kursplanens målskrivning betonar etikens roll i religionsundervisningen. Detta är särskilt intressant med utgångspunkt i perspektiven kunskap/analys/reflektion. När det gäller världsreligionerna är det ett kunskapsområde som i hög grad tenderar att bli kunskap om medan det inom etikmomentet finns risk för det motsatta, det vill säga alltför mycket reflektion utan att den är grundad i kunskap (Hedin 2001a).

Religionsämnet i det mångkulturella samhället

Något som blir tydligt vid genomgången av forskning är att förutsättningarna för ämnet religionskunskap har förändrats. Sverige och övriga nordiska länder har under lång tid beskrivits som homogena nationer, något som varit en utgångspunkt för religionsundervisningen. Dagens samhälle har dock ökad kulturell, religiös och etnisk mångfald och i gymnasieskolans religionsundervisning deltar elever från många olika livsåskådningar och religioner.

Von Brömssen (2003) beskriver vikten av att all utbildning riktar sig till alla elever. Detta uttrycks tydligt i Lpo -94 och Lpfö -98 (de skrivningar som hänvisas till är i huvuddel samstämmiga med Lpf 94). Den mångkulturella undervisningen ska ses som ett medel och inte ett mål. Von Brömssen visar att elever i en mångkulturell miljö har en reflexiv vetskap om kulturell och religiös mångfald men att det inte är så enkelt att överbrygga skillnader och konstruktioner av olikheter. Von Brömssens intervjuer med ungdomar i årskurs 8 visar att begreppet religion till viss del tömts på sitt traditionella innehåll och att talet om religion snarare handlar om de Andra och de Andras religion. Ett resultat i von Brömssens forskning är att de ungdomar som enligt von Brömssens definition är etniskt svenska talar om att "ha" och inte "ha" en religion, "dom" har religion men inte "vi".

Problembild och framgångsfaktorer

En problembild framträder som omfattar både eleverna, lärarna (undervisningens utformning) samt ämnets innehåll (jfr den didaktiska triangeln). Undervisningens sammanhang; t ex utvecklingen mot ökad sekularisering och religion som en identitetsmarkör i det mångkulturella samhället, utgör den bakgrund mot vilken problembilden kan förstås.

- 1) **Undervisningens innehåll och utformning.** Forskning och andra undersökningar visar entydigt att det finns flera svårigheter när det gäller innehållet i undervisningen. Det är en kort kurs med ett stort ämnesinnehåll. De tre områden som kursen omfattar; religion, livsåskådning och etik, har olika svårigheter som läraren måste hantera; t ex lära om respektive av religion, diskrepans mellan vad styrdokumentet anger och läroböckers innehåll, risken för tolkningsföreträde samt balans kunskap-analys-reflektion.

Detta ställer särskilda krav på läraren. Det gör även det faktum att stora och ibland kontroversiella händelser och debatter i världen och förändringar i samhället påverkar så väl kursens innehåll som den elevgrupp läraren möter. Ett exempel på en viktig komponent i undervisningen är därför att stimulera elevernas utveckling av ett källkritiskt förhållningssätt så väl till lärobokstext som medierapportering samt till andra kunskapskällor, exempelvis information och diskussioner om religion på internet.

- 2) **Elevers delaktighet.** Eleverna är intresserade av de frågor som ämnet religionskunskap i gymnasieskolan berör. Det finns inom ämnet förutsättningar för diskussioner som i hög grad anknyter till de frågor unga ställer i dagens globaliserade moderna samhälle men eftersom kunskapsresultaten är låga för kursen kan det ifrågasättas om skolan lyckas tillvarata detta intresse.

Det visar sig vara en framgångsfaktor för en ändamålsenlig undervisning där eleverna når målen att elevernas intresse tas tillvara och att de görs delaktiga i undervisningen. Eleverna ska se att det är deras livsfrågor, som också är allmänmänskliga, som bearbetas i religionskunskapen. Elevernas förkunskaper och erfarenheter ska vara utgångspunkt i all undervisning men det ter sig mot bakgrund av den problembild som framkommer vara särskilt angeläget att så görs i undervisningen i religionskunskap.

En framgångsrik undervisning i Religionskunskap A/Religionskunskap 1 i gymnasieskolan förutsätter enligt forskning och beprövad erfarenhet sammanfattningsvis

- att undervisningen sker i enlighet med vad som anges i kurs/ämnesplaner och andra styrdokument,
- att lärarna håller sig välinformerade om det pluralistiska, mångkulturella och religiösa samhället,
- att lärarna är goda lyssnare till eleverna och beaktar och tar utgångspunkt i elevernas erfarenheter och förkunskaper.

Sammanfattande slutsatser

Innehållet i kursen Religionskunskap A/Religionskunskap 1 i gymnasieskolan bestäms av kursplan/ämnesplan, läroplansmål och program mål/examensmål. Ämnet står inför kontinuerliga förändringar och komplexa utmaningar. Forskning visar att eleverna som

regel visar intresse för de kunskapsområden som finns inom religionskunskap och att de både har behov av och önskemål om att få arbeta med kulturmötes-, samhälls-, livs- och etikfrågor. Elevernas önskemål är samstämmigt med både ämnets kurs/ämneshänvisning och läroplanens riktlinjer men enligt forskning och beprövad erfarenhet inte med undervisningens innehåll. Betygsresultaten i ämnet är låga vilket indikerar att skolorna i dagsläget inte fullföljer sin uppgift, att elevernas intresse inte tillvaratas.

För att bygga upp en egen livsåskådning behöver eleverna öva sig i att bearbeta frågor som rör livsåskådning, etik och religion. När elever får möjlighet att lära av religion erbjuds också förutsättningar för dem att komplettera och utmana egna tankar och värderingar. Eleverna ska på detta och andra sätt göras delaktiga i undervisningen och läraren ska också med denna utgångspunkt göra kunskapsurvalet och välja lämpliga läromedel. Det är skolans ansvar att säkerställa att elevernas förmåga till inlevelse och förståelse för sin omgivning och andra människor främjas. Särskilt viktigt är detta eftersom forskning visar att det finns brister i elevernas förhållningssätt gentemot för dem obekanta/nya kulturyttringar, religioner och livsstilar.

Sammanfattningsvis ska undervisningen i religionskunskap leda till att elevernas kunskap och intresse inom ämnets huvudområden stimuleras och utvecklas och att elever med olika erfarenheter av religion fostras i enlighet med samhällets grundläggande värderingar. Granskningen av Religionskunskap A/Religionskunskap 1 i gymnasieskolan kan mot denna bakgrund koncentreras kring frågeställningar som belyser om undervisningen följer de riktlinjer styrdokumentet anger, t ex att samtliga tre huvudområden behandlas i tillräcklig utsträckning och att det intresse för ämnets frågeområden som finns hos eleverna tas tillvara.

Referenser

- Almén, E. Furenhed, R. Hartman, S. G. Skogar, B. (2000) *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*. Linköping: Univ., Skapande vetande
- Bredänge, G. (red.) (2001). *Utbildning i det mångkulturella samhället. Vol. 2, Vetenskap i en mångkulturell och postkolonial värld: frågor och utmaningar*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Univ.
- Brömsen, K. (2003) *Tolkningar, förhandlingar och tystnader. Elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet*. Göteborg: Göteborg University
- Dahlin, O. (2006) Hur framställs etniska religioner i svenska läromedel? I Lindgren Öden, B. & Thalén, P. (red.) (2006). *Nya mål?: religionsdidaktik i en tid av förändring*. Uppsala: Swedish Science Press
- Falkevall, B. (2010). *Livsfrågor och religionskunskap: en belysning av ett centralt begrepp i svensk religionsdidaktik*. Stockholm: Institutionen för didaktik och pedagogiskt arbete, Stockholms universitet

- Forum för levande historia (2010) *Den mångtydiga intoleransen – en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*. Rapportserie 1:2010 (http://www.levandehistoria.se/files/Intoleransrapporten_15nov.pdf tillgänglig 2010-12-14)
- Furenhed, R. (2000). Undervisning och förståelse – exemplet religionskunskap. I Almén, E. Furenhed, R. Hartman, S. G. Skogar, B. (2000) *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*. Linköping: Univ., Skapande vetande
- Goldman, R. (1964) *Religious thinking from Childhood to Adolescence*. London: Routledge & Kegan Paul
- Grimmth, M. (1987) *Religious education and human development*, Hongkong: McCrimmons
- Gunnarsson, G. J. (2009) Från livsåskådning till livstolkning – om religionspedagogisk begreppsutveckling. I Gunnarsson, G. J., Grönlien Zetterqvist, K. & Hartman, S. G. (2009). *Livet tillfrågas: teoretiska förutsättningar för en livsfrågeorienterad religionsundervisning*. Stockholm: Stockholms universitet
- Gunnarsson, G. J., Grönlien Zetterqvist, K. & Hartman, S. G. (2009). *Livet tillfrågas: teoretiska förutsättningar för en livsfrågeorienterad religionsundervisning*. Stockholm: Stockholms universitet
- Hallgren, R. (2003). *På jakt efter livets essens: om spekulerande grundskolebarn*. Lund: Studentlitteratur
- Handbok om Barnkonventionen. 1. uppl. (2008). Stockholm: UNICEF Sverige
- Harms, E. (1944). The development of religious Experience in Children. *American Journal of Sociology* V: 50 Y: 1944: 112-122
- Hedin, C (2001a) Etik och identitet – undervisning om moral och kulturmönster i den svenska skolan. I Bredänge, G. m fl (red.) (2001). *Utbildning i det mångkulturella samhället. Vol. 2, Vetenskap i en mångkulturell och postkolonial värld: frågor och utmaningar*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Univ.
- Hedin, C. (2001b). Värdegrunden i världsperspektiv: en jämförande översikt över värderingar och livsideal i världens religioner. I Linde, G. red. (2001) *Värdegrund och svensk etnicitet* Lund: Studentlitteratur
- Härenstam, K. (2006) *En granskning av hur religion/trosuppfattning framställs i ett urval av läroböcker. Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund?"* Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2006) *I enlighet med skolans värdegrund?* Stockholm: Skolverket
- Jackson, R. (1997). *Religious education: an interpretive approach*. London: Hodder & Stoughton

- Jönsson, R. & Liljefors Persson, B. (2006). Religionskunskap i årskurs 9: rapport från den nationella utvärderingen av grundskolan 2003 (NU03): samhällsorienterade ämnen. Malmö: Malmö högskola, Lärarutbildningen
- Kroksmark, T (1989). *Didaktiska strövtåg: didaktiska idéer från Comenius till fenomenografisk didaktik*. Göteborg: Daidalos
- Larsson, R. & Gustavsson C. (red.) (2004) *Towards a European Perspective on Religious Education*. Uppsala: Bibliotheca theologica practicae
- Linde, G. (red.) (2001) *Värdegrund och svensk etnicitet*, Lund: Studentlitteratur
- Lindgren Ödén, B. & Thalén, P. (red.) (2006). *Nya mål?: religionsdidaktik i en tid av förändring*. Uppsala: Swedish Science Press
- Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94, (2006) Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2004) *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003 - Sammanfattande huvudrapport*. Stockholm: Statens skolverk
- Osbeck, C. (2006). *Kränkningens livsförståelse. En religionsdidaktisk studie av livsförståelseundervisning i skolan*. (Karlstad University studies nr 10). Karlstad: Karlstads universitet.
- Otterbeck, J. (2004) *Vad kan man egentligen begära? Läromedelstexter om islam i Didaktikens Forum*, 1, 2004, s 56-73.
- Otterbeck, J. & Bevelander, P. (2006). *Islamofobi: en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*. Stockholm: Forum för levande historia. (<<http://www.levandehistoria.se/files/islamofobi.pdf>> tillgänglig 2010)
- Ristiniemi, J. (2006) Att medvetandegöra handlingsansvar – Om etikundervisningens mål och medel. I Lindgren Ödén & Thalén (red.) *Nya mål? Religionsdidaktik i en tid av förändring*. Uppsala: Swedish Science Press
- Sjöborg, A. (2008) *Tystnad, konflikt eller exotism? Synen på religion och religionsundervisning bland elever och lärare i gymnasieskolan i mångkulturella Sverige* (<<http://vrproj.vr.se/detail.asp?arendeid=56980>> tillgänglig 2010-12-15)
- Skogar, B. (2001) I stormens öga. I Almen, E. Hartman, S. Furenhed, R. (red.) *Religion och livsfrågor*, Linköpings universitet: Skapande vetande nr 37 2001.
- Skolverket (2000) *Kursplan för RE1201 - Religionskunskap A. SKOLFS 2000:8* (<<http://www.skolverket.se/sb/d/726/a/13845/func/kursplan/id/3204/titleId/RE1201%20-%20Religionskunskap%20A>> tillgänglig 2010-12-15)
- Skolverket (2004). *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Sammanfattande huvudrapport*. Rapport 250, 2004. Stockholm: Skolverket

- Skolverket (2005). *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003. Samhällsorienterande ämnen*. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2007) *Perspektiv på religionskunskapen*. Skolverket: Enheten för styrdokument (<http://www.skolverket.se/sb/d/568/a/1981> tillgängligt 2010-11-18)
- Skolverket (2010) *Skolverkets förslag till ny ämnesplan för Religionskunskap i gymnasieskolan*. (<<http://www.skolverket.se/sb/d/3417>> tillgänglig 2010-12-15)
- SOU 2004:33. *Kunskap för integration. Om makt i skola och utbildning i mångfaldens Sverige*. Rapport från Integrationspolitiska utredningen. Stockholm: Fritzes
- Svanberg, I. (red.) (2005). *Gud på nätet: studier av cyberreligion*. Uppsala: Swedish Science Press.
- Torstenson-Ed, T. (2003). *Ungas livstolkning och skolans värdegrund*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling (<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1828> tillgänglig 2010-12-15)
- Uljens, M. (red.) (1997). *Didaktik: teori, reflektion och praktik*. Lund: Studentlitteratur
- Ziebertz, H-G & K, W. (red.) (2009). *Youth in Europe III: an international empirical study of the significance of Religion for the Life*. Münster: LIT